

Audronė Kaukienė – Klaipėdos universiteto profesorė emeritė, habilituota daktarė.

Moksliniai interesai: kalbos istorija, ypač veiksmažodžio istorija, baltistika.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

El. paštas: audrone.kaukiene@ku.lt.

Audronė Kaukienė – Dr. Habil., Professor Emeritus, University of Klaipėda.

Research interests: history of language, esp. history of the verb, Baltic studies.

Address: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

E-mail: audrone.kaukiene@ku.lt.

Dalia Jakulytė – Klaipėdos universiteto Kalbotyros ir etnologijos katedros lektorė.

Moksliniai interesai: rašomosios kalbos istorija, fonetika, morfologija; informacinės technologijos filologijoje.

Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

El. paštas: daliija333@gmail.com.

Dalia Jakulytė – Lecturer of Dept. of Linguistics and Ethnology, Klaipėda University.

Research interests: History of written Language, Phonetics, Morphology, Information Technologies in Philology.

Address: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.

E-mail: daliija333@gmail.com.

Audronė Kaukienė, Dalia Jakulytė

Klaipėdos universitetas

STONAIŠ PO LEIPEN ZAIDIANTĖ: KITOKIA XV A. BALTIŠKO TEKSTO INTERPRETACIJA

Anotacija

Straipsnyje analizuojamas senas rankraštinis tekstas, rastas knygoje *Logica parva*, kuri parengta 1440 m. Kretos salos mieste Canea (šiandieninis Chania). Apžvelgus Stefano Keslerio ir Stefano Mosmano bei Iljos Lemeškino siūlomus skaitymo ir vertimo variantus, analizuojami visi teksto žodžiai, jų užrašymai ir tarpusavio ryšiai, sugretinant su atitinkama visų baltų kalbų medžiaga, ieškoma kitų mįslingojo teksto žodžių bei jų junginių aiškinimo galimybių.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: XV a. baltiškasis tekstas, Kretos pėdsakas, Petrus Wickerau, prūsų kalba.

Abstract

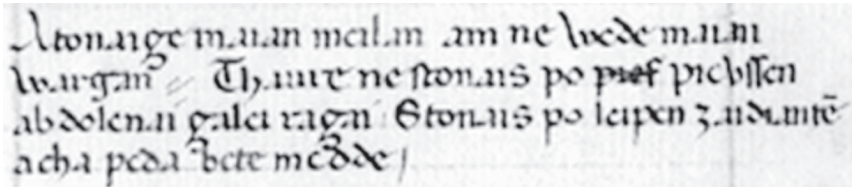
The article deals with an old handwritten text found in the book *Logica parva*, finalised in 1440 in Canea, a city of Crete (presently, Chania). After the overview of the versions of reading and translation proposed by Stephan Kessler and Stephen Mossman, and Ilja Lemeškin, all the words in the text, their spelling, and their interrelations are analysed and compared with the respective materials of all Baltic languages; the possibilities of different interpretation of the words and word combinations in the enigmatic text are looked for.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: 15th century baltic text, trace of Crete, Petrus Wickerau, Prussian language.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v17i1.1149>

Įvadas

Stefanas Kesleris (*Stephan Kessler*, Institut für Baltistik, Universität Greifswald) ir Stefanas Mosmanas (*Stephen Mossman*, Department of History, University of Manchester) žurnale *Archivum Lithuanicum* paskelbė straipsnį „Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache“ (Kessler, Mossman 2013). Straipsnyje analizuojamas senas rankraštinis tekstas, rastas knygoje *Logica parva*, parengtoje 1440 m. Kretos salos mieste Canea (šiandieninis Chania) Petro Wickerau. 2012 m. spalio 2 d. knyga buvo parduota Londono aukcione. Jau aukciono kataloge buvo paminėtas knygoje įrašytas eilėraštis, tik buvo manoma, kad tai – lotyniškomis raidėmis užrašytas graikiškas tekstelis.

Šį įrašą Stefanus Kesleris ir Stefanus Mosmanas mano esant seniausiu iki šiol žinomam baltiškam, lietuviškam arba prūsiškam, tekstu. Interpretuodami tekstą jie mano nurašinėtoją padarius kelias korektūros klaidas, kurias pataisę tekstą skaiityti ir versti siūlo taip:

A to naige maian meilan | am newede maian wargan ||

Thaurene stonais po pikullen | abdolenai galei ragai ||

Stonais po leipen zaidiantem | acha peda bete medde ||

„Ah! Das (hier) verminderte mein Glück, aber es führte nicht zu meinem Elend.

Stelltest du den Becher unter den Teufel, beschenktest du am Ende mit Hörnern/verkehrt;

Stelltest du den mit einem Ziegenfuß Spielenden Honigmet unter die Linde.“

„Ach! Šitai (čia) sumenkino mano laimę, bet neprivėdė manęs prie vargo.

Statei tu taure po velniu, apdovanojai (/įpylei) tu pagaliau (/galiausiai) ragais atvirkščiai (/atbulai);

Statei ją tam, ožkos koja žaidžiančiam bičių midaus po liepa.“¹

Ir aiškina, kad ožkos koja (t. y. velnio atributu) žaidžiančiaisiais čia tikriausiai vadinami pagonys, o liepa – jų šventa vieta, kur jie atlieka savo nekrikščioniškus ritualus. Taigi eilėraščiu norima pasakyti, kad pas pagonis teks traukti tiems, kurie vietoj doro, nors ir varginančio darbo (pvz., knygų perrašymo) ims girtuokliauti.

¹ Almos Imbrasienės vertimas.

suskilusios į tarmes. Manytina, kad šis tekstelis yra parengtas kažkuria viena, greičiausiai prūsų kalbos, tarme. Tad visus teksto žodžius, jų užrašymus ir tarpusavio ryšius aptarsime smulkiau, sugretindami su atitinkama visų baltų, o reikalui iškilus, ir kitų indoeuropiečių kalbų medžiaga, bandysime tiksliau lokalizuoti šio teksto tarmę.

Žodžių analizė

Atonaige

Pats mįslingiausias yra pirmasis tekstelio žodis *atonaige*. Šitas žodis kelia daug abejonių.

S. Kesleris ir S. Mosmanas teigia čia esant tris žodžius *A to neige* „~*ak tai neigė*“.

I. Lemeškinas taiso į [S]tonai[s po].

Galima būtų pritarti S. Kesleriui ir S. Mosmanui, kad tas žodis tikrai veiksmažodis, kurio šaknis *-naig-*, preterito 3 asmens forma. Dėl pirmosios dalies – gal ją reikėtų atskirti, bet nėra tikro paaiškinimo, kaip atskirtąsias dalis reikėtų interpretuoti.

Reikšme „neigti“ šaknį *neig-* vartoja tik lietuviai. Išlikusiuose prūsų kalbos paminkluose šaknis *neig-* neužfiksuota. Tad, jei gerai užrašyta, galima lyginti tik su lietuvių kalbos duomenimis, bet dėl semantinių ypatybių sunkiai tikėtina, kad toks neigimas galėjęs siekti tolimus laikus.

Galima ir kitokia etimologinė interpretacija, šaknį *naig-* (<**neig-*) siejant su la. *naigāt* „siekti, trokšti“; plg. r. *нега* „rūpestis, globa“, *нежный* „švelnus“.

Maian

S. Kesleris ir S. Mosmanas mano, kad čia yra savybinio įvardžio galininko forma. Įvardį *maian* laiko lietuvišku, tik praradusiu nosinį intarpą.

I. Lemeškinas čia įžvelgia acc. sg. pr. *majan, kildintiną iš *maja „gegužinių medis“:

Greičiausiai tai savybinis pirmojo asmens įvardis, suderintas su *meilan*, o kitoje eilutėje su *wargan*. Acc. sg. masc. ir fem. forma *maian* „maną, mano“ yra bent dešimt kartų pavartota prūsų katekizmuose (plg. Mažiulis PKEŽ III 98). Pvz.²:

as madli wans / Quoitilaiti maian Brikaufnan kirditwei / bhe mennei ſtan etwepfennien billit „aš prašau jus, tenorite maną išpažintį girdėti ir man tą atleidimą byloti“ (III 67_{14–16})

Afmai fen maiſei polligun ernertūuns / Priki maian waiſpattin murrayuns bhe klantwuns „Esu su man lygiu sunirtęs, prieš maną viešpačią murmėjęs ir keikęs“ (III 69_{4–5})

² Čia ir toliau pateikiami pavyzdžiai iš V. Mažiulio *Prūsų kalbos paminklų* II tomo (Mažiulis PKP II), skliaustuose nurodomas prūsiško katekizmo leidimas, puslapis ir eilutės.

Stawīdan feggītei prei maian pominiſnan „Tokį darykite prie mano paminėjimo“ (III 75₅₋₆)

Savybinio įvardžio *maian* šaknies struktūra būdinga tik prūsų ir slavų kalboms: pr. *mais*, r. *моў, моя*, bet plg. lie. *mānas*, -à; *màno*, la. *mans*, -a.

Meilan

S. Kesleris, S. Mosmanas: kartu su *maian* sudaro papildinio grupę *maian meilan* „mano mielą“.

I. Lemeškinas: atitinka prievieksmiškai pavartotą bevardės giminės būdvardį pr. *mijlan* „mielai“ arba acc. sg. „mielą“.

Meilan turi baltišką šaknį **meil-* (ryt. b. *miel-/mīl-*), iš kurios kilę veiksmažodžiai, reiškiantys „mylėti“: lie. *mylėti, myli*, pr. *milijt*, la. *mīlēt, -u*, ir būdvardžiai, reiškiantys „mielas, meilus“: pr. *mijls*, lie. *míelas, -à, meilūs, -ī, mylas, -à, ūs, -i*, la. *mīšš, mīls* „mielas, malonus, meilingas“. Būdvardį turi ir slavų kalbos, plg. s. sl. *mīlŭ*, le. *mīly*, r. *мул*. Be to, lietuvių ir prūsų kalbose yra susiformavę nepriesaginiai daiktavardžiai lie. *meilė*, pr. *mijlan / mijlin*, plg.:

quai ious ſchai empijrit eſtei is Crixtiāniſkun mijlan bhe aufſchaidiſnan „To dėlei raginu bei prašau aš jus visus, kurie jūs čia surinkta esate iš krikščioniškos meilės bei pasitikėjimo“ (III 11518)

is Crixtiāniſkan mijlin bhe ginniſkan /{a adder // ſchiſſai ni= // anbil-lin= // tai.} ſchiſſes niaubillintis N. enimmans „tą metą, kai jūs jus / iš krikščioniškos meilės bei draugiškumo {arba šią nebylojančią} šį nebylojančią N. paėmęs“ (III 1252–4)

Kaip daiktavardis, teksto *meilan* gali būti tiek lietuviškas, tiek prūsiškas žodis. Jei tai būdvardis, šaknies vokalizmas lyg ir rodytų lietuvišką jo kilmę, tačiau negalima paneigti, jog kokiam nors prūsų kalbos dialekte nebuvo būdvardžio su *-ei-* šaknyje. Šiuo požiūriu žodis atrodytų artimesnis prūsų kalbai.

Am

S. Kesleris, S. Mosmanas: jungtukas, atitinkantis lietuvių „o“, galėjęs vystytis taip: *o ~ *q ~ an/am*.

I. Lemeškinas: ~*antai*.

Rytų baltų kalbose jokio panašaus jungtuko ar dalelytės nėra. Prūsų katekizmuose greta skolintų *adder, aber* „bet, tačiau“, *adder* „arba“ vartojami tokie jungtukai: *bhe* „ir“, *deig(i)* „taip pat“, *sklait, šlait(s)* „bet“, *anga* „ar, arba“, *kai* „kad“, *beggi* „nes“, *ikai* „jeigu; nors“ (Kaukienė, Pakalniškienė 2011, 138–140). Jei tai jungtukas, panašiausias būtų *anga* „ar, arba“.

Poetiniame tekste žodžių tvarka gali būti pakeista dėl eilėdaros, todėl į frazės pradžią galėjo būti atkeltas prielinksnis *en > pr. *en/an* „į, ant“ (plg. Mažiulis PKEŽ 261–263 (3 t.)), į *am* pakitęs dėl fonetinių priežasčių:

- a) prūsų kalboje neretai painiojami *a* ir *e* įvairiose pozicijose, pvz.: *as, es* „aš“, *stas, stes* „tas“ (Kaukienė, Pakalniškienė 2011, 23);
- b) jei prielinksnis *an* turėjo būti derinamas prie *maian wargan*, tai tuo paaiškinamas *n* virtimas į *m* prieš lūpinį *m*.

newede

S. Kesleris, S. Mosmanas: praet. ind. act. sg. 3 „nevedė“:

I. Lemeškinas: „neveda“:

Visi tyrėjai čia išvelgia *ved-* „vesti“, kuris turimas visose baltų kalbose: lie. *vèsti, vėda, vėdė*, la. *vest, vėdu, -du*, pr. *west(wei)* „vesti“, *wede* „vedė“, *wedais, wedeis* „vesk“, plg.:

bhe weddēdin prēistan „ir (nu)*vedė* ją prie jo“ (III 101₁₇).

Wargan

S. Kesleris, S. Mosmanas: *maian wargan* papildinio grupė „mano vargą“:

I. Lemeškinas: *maia (a)n wargan* „geguž. medis į vargą“:

Šaknį **uarg-* baltų kalbose pratęsia daiktavardis, būvardis ir veiksmažodis.

Daiktavardis „vargas, blogis“: pr. *wargan* „blogi“, lie. *vařgas*, la. *vārgs* (plg. s. sl. *vragv* „priešas“).

Būvardis „piktas, blogas“: pr. *wargs* „silpnas, bejėgis“, lie. *vařgus, -i*, la. *vārgs, -a*.

Veiksmažodis „vargti“: lie. *vařgti, -sta*, la. *vārgt*; pr. *wargsenien* „vargą, vargi-mą“ – abstraktas su priesaga *-sen-* rodo buvus šakninį veiksmažodį.

Prūsų ir lietuvių kalbose vardažodžių semantika kiek skiriasi: prūsų būvardis *wargs* katekizmuose vartojamas kaip velnio epitetas frazėje *stas wargs prēisiks* „tas piktasis priešininkas“, plg. lie. *piktasis, nelabasis*; daiktavardis irgi reiškia ne sunkumus, o blogį „Tėve mūsų“ paskutinėje frazėje „bet gelbėk mus nuo pikto“, plg. *Sclait if rankeis mans affa wargan* „Bet išgelbėk mus nuo blogio“ (III 11₆₋₇).

Thaure

S. Kesleris, S. Mosmanas *Thaure* ne taiso į *tauren* „taurė“:

I. Lemeškinas: šauksm. „taure, jauti“:

Sieti šį žodį su *taure* vargu ar galima. Mat *taur-ē „taurė“: lie. *taurė*, la. *taure* yra gana jaunas žodis, turimas tik rytų baltų kalbose. Prūsai *taurei* pavadinti vartojo pr. *kiosi* = s. sl. *čaša*, r. *čauua* ar skolinį pr. *kelkis* (tokį skolinį turėjo ir lietuviai – lie. *kiėlikas*, plg. l. *kielich*, vok. *Kelch*).

Patikimesnė yra *tauro* hipotezė, tai senas daiktavardis, paliudytas visose baltų kalbose – **taur-as* „tauras“: pr. *tauris*, lie. *tauras*, la. *taurs*.

Formaliai žiūrint, atrodo, kad čia vartojamas šauksmininkas, bet galima ir kita interpretacija. Tolesnė analizė rodo, kad čia gali būti galininkas *taure(n)*, sude-rintas su *picvffen*.

ne ftonais

S. Kesleris, S. Mosmanas: *ftonais* – praet. refl. act. sg. 2 „statei“.

I. Lemeškinas: „ne stok“.

Šaknis **stā-* „stoti“ vakarų ir rytų baltų kalbose išplečiama skirtingai.

Rytų baltų atsiranda dvi lekšmos – neišplėstos šaknies lie. *stóti*, *stója*, la. *stāt*, *-ju*, *-ju* ir priesagos **ē* vedinys, reiškiantis būseną **stā-ū-ē-* „stovėti“: lie. *stovėti*, *stóvi*, la. *stāvēt*, *-u*, *-ēju* (plg. sl. **sta-ī-ē-*, r. *стоять*).

Vakarų baltų ir slavų paradigmoje yra priesaginis formantas *n*: pr. *postāt*, (imp.) *postānai* „pastoti, tapti“, *stānintei* „stovint(čiai)“, plg. r. *смаHy*. Esamojo laiko forma su *-n-* ir reikšme „stoti“, ir reikšme „stovėti“, matyt, yra buvusi ir kuršių kalboje, tai rodo kontaminacinė forma *staun* „stovi“, vartojama klaipeidiškių tarmėse, užrašyta jų dainose.

Kauzatyvui reikšme „statyti“ baltai ir slavai turi priesagos *in/ī* vedinį **sta-t-ī/-in-* „statyti“: pr. *preistattinimai*, lie. *statýti*, *stāto*, la. *statīt*, *-u*, *-īju* (r. *смавумь*).

Tad forma *ftonais* gali būti tik vakarų baltų, greičiausiai imperatyvas, reiškiantis „stok“ arba „stovėk“.

po

Prielinksnis **pā*, **pō-* „po, pa-, po-“: pr. *po*, *pa-*, *po-*, lie. *pō*, *pa-*, *po-*, la. *pa*, *pa-* „po, per...“.

picvffen

S. Kesleris, S. Mosmanas taisy į *pikullen* „pikulą, velnią“.

I. Lemeškinas *pief picvffen* atkuria į **pievffen* ar **piewffen* „puši“.

Šis žodis ankstesnių tyrėjų yra viso teksto interpretacijos atspirties taškas. Remdamiesi autoriaus ar nurašinėtojo padaryta klaida ir taisy mu, mano, kad ir pataisęs galėjo užrašyti klaidingai, tad atkuria taip, kad kuo geriau atitiktų pasirinktą hipotezę.

Kodėl autorius, pamatęs, jog suklydo, ir nubraukęs klaidingai užrašytą žodžio pradžią, turėjo ir vėl suklysti? Žinoma, tokio žodžio *pikusen* prūsų kalboje neužfiksuota, bet nereiškia, kad negalėjo būti. Tai galėtų būti dalyvis *pykusj*, kurio šaknis **peik-/ *pik-* „priešišškai daryti, priešišškai elgtis“:

*peik-/ *pik- „peikti“ / „pykti“, plg. lie. *peikti*, *-ia*; *pỹkti*, *-sta*, la. *pīkt* (*pīkt*), *-kstu*, *-ku*;

*pik-t-as, -ā „piktas“: lie. *piktas*, -à, la. *pikts*, -a.

Šios šaknies vedinys yra pr. *paikemmai*, *aupaikēmai* „apgauname, paviliojame“; *popaikā* „apgauna, pavilioja“.

abdolenai

S. Kesleris, S. Mosmanas: (forma tokia pat kaip *ftonais*) praet. act. sg. 2 „apdalinai“.

Tai veiksmažodis su priesaga *-in-*, kurio šaknis **del-/dil-* „skelti, pjauti, dalinti“ / „dilti“: lie. *dilti*, *dēla*, *dīlo*; *dilti*, *dyla*, *dīlo*, la. *dilt*, -*stu*, -*u*; vedinys **de/al-ī-/-ā-*, -*in-*: pr. *dellieis*, lie. *dalýti*, *dālo*, *dālė*, la. *dalīt*, -*u*, -*īju*. Greičiausiai čia pavartota esamojo laiko trečiojo asmens forma, pgl. *pořwaigftinai* „apšviečia“ (III 133₁₇), *nifwintinai* „nešventina“ (III 51₁₅), nors lygiai tokias pat gali būti pirmojo asmens (pgl. *Podrūktinai as* „aš patvirtinu“ (III 108₂₂)) ar būtojo laiko formas.

galei

S. Kesleris, S. Mosmanas: adv. „galiai“.

Čia esama šaknies **gel-/*gil-* „gelti, durti, žudyti“ → „skaudėti“: lie. *gėlti*, *gėlia*, *gėlė*, la. *dzelt* (*dzelt*), -*ļu*, *dzēlu*. Greta veiksmažodžio visose baltų kalbose yra ir vardažodis *galas „pabaiga, žūtis“: pr. *golis* E „mirtis“, acc. *gallan* K, lie. *gālas*, la. *gals*.

Kaip veiksmažodis pr. *galei* galėtų būti esamojo laiko forma „gelia, žudo“, kaip daiktavardis – vienaskaitos naudininkas ar įnagininkas „mirčiai, mirtimi“.

ragai

S. Kesleris, S. Mosmanas: instr. pl. *ragai(s)?* „ragais“.

Baltų *rag-as „ragas“: pr. *ragis*, lie. *rāgas*, la. *rags*.

Gailūnė -*ai* rodytų daugiskaitos vardininką „ragai“.

leipen

S. Kesleris, S. Mosmanas; I. Lemeškinas: *po leipen* (acc.) „po liepa“.

Senas baltiškas daiktavardis *leip-ā, -*ē*, -*as* „liepa“: pr. *lipe* E, lie. *lípa*, *lípė*, *lípas*, la. *liēpa*, *liepe*, *lieps*. Prūsų kalboje buvus formą *leipē liudija vietovardžiai *Leypein*, *Leypiten*, *Leipalingis*.

zaidiantė

S. Kesleris, S. Mosmanas skaito *zaidiante*<*m*> „žaidžiantiems“.

Veiksmažodis *žaišti* turimas tik lietuvių kalboje, jo etimologija neaiški, vargu ar toks galėjo būti prūsų kalboje.

Čia greičiausiai bus šaknis r. bl. **žei/īd-ē-/-i-* „žydėti“, „(pra)žysti“: lie. *žydėti*, *žydi*, la. *ziēdēt*, -*du* // -*žu*, -*dēju*.

Galūnė *-ē*, ko gero, reikia skaityti *-en*, tokiu atveju *zaidianten* suderinta su *leipen*:

ftonais po leipen zaidiantē – „stokis po liepa žydinčia“.

acha

S. Kesleris, S. Mosmanas: „ožio“.

I. Lemeškinas: „čia“.

Prūsų kalbos paminkluose esama ir *ožio*, ir *ožkos*, bet jų formos menkai tepriemena *acha*, plg. *āz-īs, *-ē* „ožys“, „ožka“: pr. *wosee* „ožka“ (: *wosux* „ožys“), lie. *ožys*, la. *āzis*.

Kaip skaityti *acha*? Priebalsio ar priebalsių junginio *ch* prūsų kalboje nėra. Artimiausias būtų š, prūsų paminkluose dažnai žymimas *sch*. Žodį *afcha* [aša] galima būtų sieti su pr. *esse* (*asse*, *assæ*, *æsse*) [eze ar ese?] „iš“ (Mažiulis PKEŽ I 289–294; Kaukienė, Pakalniškienė 2011, 135), o *s* galėjo virsti į š dėl asimiliacijos, jei prie šio žodžio būtų prijungtas įvardis, pvz.:

pr. *ese/asa* „iš“ + *ja „kuri(os)“.

Toks santykinis įvardis „tas, kuris“ (lietuvių kalboje virtęs asmeniniu) įsigalėjo įvardžiuotinėmis formomis ir galėjo šlietis prie įvairių kalbos dalių ir formų, plg. lie. *dangujėjis*.

peda

S. Kesleris, S. Mosmanas: instr. „pėda, koja“.

I. Lemeškinas: „neša, nešioja“.

Baltų *pēd-ā, *-as* „pėda, pėdsakas“, „pėdas“: (pr. *peadey* „kojinės“, *pedan* „norigas“), lie. *pėdà*, *pėdas*, la. *pēda*, *pēds* ppr. reiškia tik apatinę kojos dalį, o ne visą koją, tad hipotezė, kad čia kalbama apie „ožio koją“, neįtikinama, o žodžių junginys „ožio pėda“ – vargu ar įmanomas.

Jei *peda* laikytume daiktavardžiu, tai turėtume pripažinti, kad teksto dalyje *acha peda bete medde* nėra veiksmažodžio. Jei tai nėra padrikas žodžių kratinys, tai *peda* būtų tinkamiausias kandidatas į tarinius. Tada tai būtų veiksmažodis „neša“, plg. pr. *pīdimai* „nešame“:

sen ainesmu swāigstan stēisei tickrōmiskan ēnmans pīdimai „ir su viena šviesa to teisingumo į mus nešame“ (III 35_{13–14}).

bete

S. Kesleris, S. Mosmanas: žodžių junginio *bete medde* modifikatorius dgs. kilm. „bičių“.

I. Lemeškinas: „bitė“.

Daiktavardis *bit-ē „bitė“: pr. *bitte*, lie. *bitė*, *bitis*, la. *bite*, *bitis*, čia greičiausiai pavartota vienaskaitos vardininko forma.

Medde

S. Kesleris, S. Mosmanas: „midų“

I. Lemeškinas: „medų“

Prie bičių labiausiai dera **med-u(s)* „medus“: pr. *meddo*, lie. *medùs*, la. *mędus*. Prūsų kalboje *meddo* < *medu yra niekatrosios giminės.

Teksto interpretacija

Iš galimų kelių kai kurių žodžių interpretacijų pasirinkus labiausiai tinkančias pagal teksto struktūrą ir semantiką, pažodinis teksto „vertimas“ atrodytų taip:

Atonaige maian meilan   am ne wede maian wargan /

Troško maną meilę   į ne vedė maną vargą

Thaure ne ūtonais po pries picvŕfen   abdolenai galei ragai /

Taurą ne stok po pykusį   apdalina galu ragai

Stonais po leipen zaidiantė   acha peda bete medde /

Stok po liepą žydinčią   iš jos neša bitė medų

Pirmojoje teksto dalyje supriešinama *maian meilan* „mano meilę“ ir *maian wargan* „mano blogį“. Galbūt čia kalbama apie Dievo meilę (płg. gr. ἀγάπη) ir nuodėmę, šviesias jėgas ir tamsias jėgas. Tokiu atveju *Atonaige* ir *ne wede* turėtų būti tokios pačios gramatinės formos veiksmažodžiai. Veiksmažodis *wede* valdo ne tiesiogiai akuzatyvą, o prielinksninę konstrukciją *en/an* „į“ + acc. – *ne wede am maian wargan*, kur *an* prieš *m* asimiliuojasi *am*.

Antrojoje teksto dalyje supriešinamos vietos – pavojinga, nesaugi (*ne ūtonais* „ne stok“) ir saugi, palanki (*ūtonais* „stok“). Pavojinga vieta yra *po taure picvŕfen* „po (į)pykusiu tauru“, jos pavojingumas aiškinamas tuo, kad *abdolenai galei ragai*, kur veiksnys yra *ragai* „ragai“, tarinys *abdolenai* „apdalina“, o *galei* „mirtimi“. Saugi vieta yra *po leipen zaidiantė* „po žydinčia liepa“, nes *a(f)cha peda bete medde* „iš jos neša bitė medų“:

Teksto vertimas į lietuvių kalbą galėtų atrodyti taip:

Troško man(o) meilės, nevedė manęs į pikta/

Nestovėk po įpykusiu tauru, sėja mirtį ragai/

Stovėk po liepa žydinčia, iš kurios neša bitė medų/–

Išvados

Tekstas yra neabejotinai baltiškas. Leksinės, morfologinės ir fonetinės ypatybės rodo jį esant vakarų baltų.

Nemažą leksikos dalį sudaro bendrabaltiški žodžiai, kai kurie iš jų turi atitikmenų kitose giminiškose kalbose: indoeuropietiški *tauras*, *medus*, *vedė*, baltų ir slavų šaknys **meil-/ *mīl*, **warg-*, **bit-ē*, **leipā*, baltiškos *zeid-/zaid-*, *sto-*, **varg-*, *gal-*. Tik prūsų kalbos žodžiai yra *peda* ir, matyt, *atonaige*.

Tik vakarų baltams ar tik prūsams būdingos tokios formos:

- savybinis įvardis *maian* „maną, mano“ be nosinio intarpo, kaip rytų baltų kalbose;
- veiksmazodis *ftonais* „stok, stovėk“ su esamojo laiko formantu *-n-*;
- asmenuojamosios veiksmazodžių formos: liep. nuos. *ftonais* „stok, stovėk“.

Vakarų baltų fonetinės ypatybės:

- visose pozicijose išlaikytas *ei* (nevirsta *ie*): *meilan* „meilė“, *leipen* „liepa“;
- išlaikyti **tj*, **dj* (nevirsta afrikatomis): *zaidiantem* „žydinčią“;
- junginys **sj* virsta š: *a(f)cha* < **asja* „iš kurios“ (lietuvių kalboje išlaikomas *s'*);
- platinami *i* ir *u* (> *ę*, *o*): *bete* „bitė“, *abdolenai* „apdalina“.

Išlikusiuose prūsų kalbos paminkluose paliudytos dvi tarmės – šiaurinė, katekizmų, tarmė ir pietinė, arba Pamedės, tarmė, kuria parengtas Elbingo žodynėlis. Ryškiausi yra šių tarmių fonologiniai skirtumai. Aptariamasis tekstas yra užrašytas **pietinė tarme**, tai liudija ilgųjų *ā* ir *ē* refleksai:

- **ā* > *ō^a*: *ftonais* „stok, stovėk“ (katekizme *stā-*);
- **ē* > *ē^a*: *peda* „neša“ (katekizme siaurinamas iki *ī* – *pīdimai* „nešame“).

Šio teksto autorius turėjęs būti prūsas, kilęs iš Elbingo apylinkių. Greičiausiai tai bus pats Petrus Wickerau, kurio pavardės onomastinis tyrimas (Kessler, Mossman 2013, 519) rodo aplink Elbingo miestą buvus tokių vietovardžių ir asmenvardžių grupę.

Teksto poetika primena mūsų tautosaką ir etnografiją, baltų pasaulėjauta matoma gėrio ir blogio simbolikoje: gėris – tai meilė, žyinti liepa, bitė ir medus, blogis – tai vargas, tauro ragų grėsmė, mirtis.

Bibliografija

- Kaukienė 2004 – Audronė Kaukienė. *Prūsų kalbos tyrinėjimai*. Klaipėda.
 Kaukienė 2011 – Audronė Kaukienė. *Prūsų kalbos tyrinėjimai II*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
 Kaukienė, Pakalniškienė 2011 – Audronė Kaukienė, Dalia Pakalniškienė. *Prūsų kalba*. Klaipėda.
 Kessler, Mossman 2013 – Stephan Kessler, Stephen Mossman. Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache. *Archivum Lithuanicum* 15, 511–534.
 Lemeškin 2014 – Ilja Lemeškin. Petrus Wickerau vs. Petrus Turnau. Kretos pėdsako autorystės klausimu. *Baltistica XLIX (1)*, 139–161.

Lemeškin 2014a – Ilja Lemeškin. Kretos pėdsako trečiosios elutės interpretacijos klausimu. *Baltistica XXX (2)*, 357–364.

Mažiulis PKEŽ – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologinis žodynas*, t. 1–4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1988–1997.

Mažiulis PKP II – Vyutas Mažiulis. *Prūsų kalbos paminklai II*. Vilnius: „Mokslas“, 1981.

Audronė Kaukienė, Dalia Jakulytė

STONAIŠ PO LEIPEN ZAIDIANTĖ: ANOTHER INTERPRETATION OF A BALTIC TEXT FROM THE 15TH CENTURY

Stephan Kessler and Stephen Mossman in *Archivum Lithuanicum* published an article “Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache” (Kessler, Mossman 2013), wherein they presented and analysed an old handwritten text, that was found in a manuscript called *Logica parva*, prepared in 1440 by Petrus Wickerau in Canea, a city of Crete (in these days: Chania).

Stephan Kessler and Stephen Mossman proposed that this is the oldest known baltic text, a poem, in which, as they say, a hard but praiseworthy job of book re-writer is being “thematized” and opposed to typical for loungers, pagans and knights, desire to drink.

Another researcher, Ilja Lemeškin (Lemeškin, 2014, 2014a) disagrees with such interpretation. He hypothesized that the text belongs to folk magic tradition, associated with the celebration of Whitsunday with the whit tree as the central subject of ritual.

A detailed etymological analysis of words shows, that this is a poetic text revealing the Prussian worldview. The literal “translation” of the text looks as follows:

Atonaige maian meilan   am ne wede maian wargan /
wanted my love   *into not lead my misery*

Thaure ne ftonais po pries picvffen   abdolenai galei ragai /-
Bull don't stand under angry   *Give the end horns*

Stonais po leipen zaidiantė   acha peda bete medde /
Stand under linden blooming   *from (which) carries bee honey*

In the first part of text the *maian meilan* “my love” and *maian wargan* “my hardship” are contradicted. Perhaps it refers to the love of God (cmp. gr. Ἀγάπη) and sin, the light forces and the dark forces.

In the second part of the text two places are confronted – the dangerous, unsafe (*ne stonais* “don’t stand”), and the safe, supportive (*stonais* “stand”). The dangerous place is *po taure picoffen* “under angry Bull”, the risk is explained by the fact that *abdolenai galei ragai* “the horns bring/give the end/death”. The safe place is *po leipen zaidiantē* “under blooming linden”, because *a(f)cha peda bete medde* “bee bears honey from it”.

The whole text could be translated as follows:

*Wanted my love (for me), was not keeping me in evil /
 Do not stand under angry Bull, horns are sowing death /
 Stand under Linden flowering, from which bee bears honey /*

The text is certainly Prussian, that can be proved by such lexical and morphological features, as:

- Only Prussian words are *peda* “bring, bear” and, apparently, *atonaige* “want, desire, seek”.
- Only in Prussian (and Slavic) languages the possessive pronoun *maian* “my” is without nasal insertion as eastern Baltic languages.
- Only in Prussian (and Slavic) languages the verb *stonais* “stop, stand” has a present tense formant *n*; only Prussian language has such a form of the imperative mood.

The characteristic western Baltic phonetic features are such as:

- retained *ei* in all positions (not converted to *ie*): *meilan* “Love”, *leipen* “linden”;
- retained **tj, *dj* (not converted to affricates): *zaidiantem* “blooming, flowering”;
- the compound **sj* is converted into *š*: *a(f)cha* < **asja* “from which” (in Lithuanian *s’* is retained);
- *i* and *u* are pronounced as *ę, ą*: *bete* “bee”, *abdolenai* “give out”.

Surviving Prussian language texts witness two dialects – the Northern, the dialect of Catechisms, and the Southern or Pomesania dialect, which is presented by the glossary of Elbing. The most notable differences between these dialects are phonological differences. The dialect of concerned text is the southern dialect, as evidenced by such phonetic features:

- **ā > ō^a*: *stonais* “stop, stand” (in the Catechism is *stā-*);
- **ē > ē^a*: *peda* “bring, bear” (in the Catechism narrowed into *ī* – *pīdimai* “(we) bring”).

The author of the text had to be Prussian, originally from Elbing neighborhoods. Most likely this will be the Petrus Wickerau himself, as the onomastic study of his name shows, that there has been a group of such place names and personal names around town Elbing.